

Krzysztof Varga

Gulaš od ptice turul

Krzysztof Varga

Gulaš od ptice turul

S MAĐARSKOG PREVEO
Siniša Kasumović

GYMNASIUM

Zagreb, studeni 2022.

Sadržaj

Pečenje od Horthyja ·	35
Juha od Rákosija ·	47
Perkelt od Bulcsúa i Lehela ·	61
Salama od Svetog Stjepana ·	75
Lescó od Gurcsányá i Orbána ·	89
Mast od Kossutha ·	137
Šnicla od Árpáda ·	155

Biblioteka Kleinöd

Naslov izvornika
Krzysztof Varga
Gulasz z turula

© Copyright by Krzysztof Varga 2007
All rights reserved

© Za hrvatsko izdanje
Gymnasium d.o.o., Zagreb, 2022.

Fašistička je Mađarska 1941. godine, dok je bila u savezu s Hitlerom, objavila rat Sjedinjenim Američkim Državama. U Uredu predsjednika Roosevelta navodno se odvio sljedeći razgovor:

MAĐARSKI VELEPOSLANIK: Poštovani gospodine Predsjedniče, moram Vas, nažalost, obavijestiti da je Mađarska danas objavila rat SAD-u.

ROOSEVELT: Mađarska? Koja je sad pak to država?

VELEPOSLANIK: To je kraljevina, gospodine Predsjedniče.

ROOSEVELT: Kraljevina? A tko je ondje kralj?

VELEPOSLANIK: Nemamo kralja, gospodine Predsjedniče.

ROOSEVELT: Pa tko onda tamo vlada?

VELEPOSLANIK: Admiral Miklós Horthy.

ROOSEVELT: Admiral? Ah, pa onda ćemo protiv sebe imati još jednu mornaricu!

VELEPOSLANIK: Nažalost, gospodine Predsjedniče, Mađarska nema izlaz na more i zbog toga nema ni mornaricu.

ROOSEVELT: Pa što onda želite? Možda imate nekakav teritorijalni konflikt s nama?

VELEPOSLANIK: Ne, gospodine Predsjedniče, Mađarska nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema SAD-u. Imamo teritorijalni konflikt s Rumunjskom.

ROOSEVELT: Pa onda ratujete s Rumunjskom?

VELEPOSLANIK: Ne, gospodine Predsjedniče. Rumunjska je naš saveznik...

PAPRIKAŠ OD KÁDÁRA

U djetinjstvu sam u Mađarskoj najviše volio miris koji je dolazio iz stanova oko jedan poslijepodne, kada su prostirali stolove. Sladak vonj pirjana povrća na svinjskoj masti, punjene paprike, musake od krumpira i *lescó*¹. Jeftinih obroka od samo jednog slijeda koji daju osjećaj sitosti i poslije kojih više nije trebalo ništa jesti do kraja dana. Posluživani su sa svježim, bijelim kruhom koji ugodno popunjava želudac. Sjećam se tih mirisa iz ulica XIV. četvrti, poput Proustova kolačića *madeleine*, gdje su živjele obitelji prijatelja mogega oca. Posebno dobro sjećam se ručkova kod obitelji Rép koja je živjela u Novosadskoj ulici. Svaki je put žena gospodina Répa za naš dolazak pripremala ogroman lonac s hranom. Na stolu je već mirisao svježi kruh i šumjela je soda-voda u sifonu, a domaćin u svečanoj trenirci i papučama sa žarom je vadio čep iz jeftina vina. Iz kuhinje se čulo krčkanje hrane, gazdaričino puhanje i poslije samo nekoliko trenutaka svi smo već jeli. Osim monstruoze žene gospodina Répa, koja nas je uvijek uvjerala da nije gladna i da će samo gledati kako jedemo (na početku sam sumnjao da je hrana otrovana i da se ova naizgled čestita žena jednim udarcem želi riješiti

---

1 Gulaš od povrća

muža, djece i dvoje inozemnih gostiju). Poslije nekog vremena ipak sam shvatio da se nemam čega pribojavati jer hrana sigurno nije pretjerano zdrava ni dijetna, ali je zato ukusna i stvara osjećaj blaženstva. A žena gospodina Répa i tako je pojela svoj dio, sama u tišini kuhinje, kada je nitko nije vidio.

Mnogo godina poslije, nakon smrti mogega oca, otputovao sam u XIV. četvrt Zugló, kako bih obišao otprije mi poznate obitelji i obavijestio ih o tome. Šetao sam se Novosadskim trgom i ulicama Gyertyán i Tallér i prisjećao se prijašnjih posjeta prijateljima i rodbini mogega oca, onih masnih ručkova, soda-vode i svježega kruha, razgovora koji su se sastojali od jadikovanja zbog povišice cijena, na ono vrijeme koje je protjecalo utaman, trajanje nedjeljnih obreda, postojanost zuglanskoga krajolika: sve te godine ondje se ništa nije promijenilo, jedino su Wartburge i Trabante iz osamdesetih godina zamijenili novi modeli Opela i Suzukija. Posjetio sam tada Répove. Brzo su me se prisjetili, iako sam se promijenio u ovih više od dvadeset godina. Gospodin Rép zagrlio me je i drage volje izvadio butelju jeftina vina. Žena gospodina Répa upravo je pripremala *galuške*². Ispričao sam se. Obećao sam im da ću ih jednom nazvati da uglavimo ručak. Nisam nazvao.

Sve te obitelji bile su slične: muž je bio mršav i s jasno vidljivim žilama, premda s izraženim trbuhom koji mu je zatezao svečanu trenirku, poveća žena, debeljuškasta i nezgrapna, koja svladava put iz kuhinje do dnevne sobe uz demonstrativni trud, kako bi svi vidjeli njezin nadljudski napor, ili koja riba pod, uvijek uslužna i prezaposlena dok nosi kavu i

---

2 Njoki od sira

*pálinku*³. Pa onda djeca, obično lijepe, crnokose kćeri sportski ili glazbeno nadarene, koje su poslije naveliko tratile svoje talente tragično se udavajući, popunjavajući tako redove očajnih mađarskih žena prepuštenih tuzi i depresiji. Obično su se zvale Zsuzsi ili Ági, svirale su violine, trenirale ritmičku gimnastiku, ali danas je njihova vitkost otišla kvragu, njihova je suptilnost okoštala, a njihovo vrijeme prolazi bez ikakve nade.

Trebalo je proći malo vremena kako bih, pušten iz svijeta obveznih vikend-posjeta očevim poznanicima, napokon shvatio da taj svijet ne čine samo *lescó*, punjena paprika i musaka od krumpira, nego također i frustracije, kompleksi, neizlječivo, bolno i iskrivljeno pamćenje. Da je to jednako tako i nostalgija za vremenima namjesnika Miklósa Horthyja i druga Jánoša Kádára; u osnovi je najvažnije da je riječ o nostalgiji, zato što upravo ona i čini bit mađarskog života. Sjećam se da se ime druga Kádára često pojavljivalo u tim razgovorima, mora da su se na njega tužili, a danas sigurno jadikuju što ga više nema. Kádárovo doba prožeto je nostalgijom jer se u Istočnoj Europi ono smatralo najboljim, premda ujedno i najgorim, i jer su se tad slamale kralježnice, a narod stavljao u mentalne okove.

U Budimpešti se svaka treća čajana zove „Nostalgia“, mogu se kupiti bomboni Nostalgija, nostalgija prekriva patinom zidove zgrada i ulice. To je čežnjivo uzdisanje za minulom veličinom, iako je posljednja prava veličina ondje stolovala prije više od petsto godina, u vrijeme kralja Matije Korvina, ako u to ne uračunamo veličinu mađarskog

---

3 Mađarska voćna rakija

nogometa pedesetih i šezdesetih godina XX. stoljeća, kao i međunarodne uspjehe grupa *Omega* i *Lokomotiv GT* sedamdesetih godina.

Nostalglična je čak i vremenska prognoza na programu televizije Duna, koja se prikazivala za takozvani Karpatski bazen, što je eufemistički naziv područja na kojem živi mađarska manjina, s posebnim naglaskom na Sedmogradsku oblast.

U staretinarnici „Nostalgia“ u ulici Klauzál, među desetak starih mlinova za papar, u gužvi svjetiljaka, boca i etiketa za narančadu stoji disciplinirani red Lenjinovih bista. Unutrašnjost dućana nadvisuje njegov veliki portret, a u izlogu se smjestio i jedan Staljin. U dubini dućana, pokraj vješalice sa sovjetskim vojnim kapama s obodima veličine *pizze* stoji još bista koje su, čini se, izrađene u današnje vrijeme; izgledaju kao da su sišle s iste proizvodne linije, malčice sumnjivo. Ističu se glave Lenjina, ima i nekoliko Staljina, pa čak i jedan Adolf Hitler za sedam tisuća osamsto forinta.

U bifeu „Nostalgia“ u prizemlju hale tržnice na Trgu Lehela lokalni pijanci nostalglično se ljuljaju nad čašama. Ovdje pivo stoji dvjesto forinti – dvostruko manje nego u pivnicama u centru; to je cijena koja priziva stara, dobra vremena. Ne postoje, naime, druga vremena, nego samo ona minula, koja su bila bolja, iako nitko nije u stanju smisliti reći zašto je tomu tako. S obližnjega kolodvora Nyugati odlaze „nostalglični vlakovi“ za Ostrogon i do Dunavskog Luka; moguće je putovati čicom sedamdeset kilometara u jednom pravcu i uzdisati za minulom veličinom.

Najnostalgličniji su pak turuli, mitske mađarske ptice koje se mogu naći kamo god pogled seže. Na spomenicima, na

zgradama, tablicama, vojnim amblemima, na ruksacima nacionalistički orijentirane mladeži i ravnim grudima djevojaka koje prodaju sendviče i kuhaju kavu u pekarnici Brunch u ulici Retek, pokraj Trga Moskva. Turul, neobični mješanac orla s guskom spoj je personifikacije mađarskih želja i kompleksa.

U cijeloj Budimpešti po njemu se zovu samo jedna ulica i jedan ćorsokak. I ulica i ćorsokak nalaze se na periferiji II. gradske četvrti, na samoj granici grada, daleko od centra. Gradska četvrt II. A, u kojoj se nalazi ulica Turul, zapravo je maleni gradić do kojega, istinabog, vozi gradski prijevoz, ali ulice i kuće više podsjećaju na razvijeno selo koje ima pretenziju postati dijelom prijestolnice. Sjedeći na terasi krčme „Náncsi néni“ u ulici Ördögárok stječete dojam kao da ste na davno minulu ljetnom raspustu, negdje daleko od Budimpešte, sigurno u boljoj prošlosti, možda čak prijeratnoj, i jedući guskin batak, obvezno će vas obuzeti nostalgija.

Ako pak kod „Tete Náncsi“ Budimpeštanci i stranci dolaze na dobru i nedvojbeno skupu hranu, ta tko bi otišao pogledati obližnju ulicu Turul, u kojoj ćete zateći tek autobusnu postaju i nekoliko kuća?

U Budimpešti podijeljenoj na dvadeset i tri administracijske cjeline, svaki se naziv ulice može pojavljivati u svim četvrtima. Tako da teoretski mogu postojati dvadeset i tri ulice Turul, baš kao što postoji i masa trgova Jánosa Aranya, Atile, Batthyánya, Bema, Kossutha, Petőfija, Rákócsija ili Vörösmartyja. Dok je ulica Turul samo jedna. Unatoč svemu, na svakom koraku u Mađarskoj nailazim na tragove ove ptice.

Zainteresirao sam se za turula tek kada sam u rudarskom gradiću Tatabányi, nekih šezdeset kilometara zapadno od Budimpešte, ugledao na brdu ponosnu repliku ptice koja

stoji iznad dvorca u Budimu. Za pticu s bedema dvorca znaju svi koji su u glavni mađarski grad doputovali turistički, kao i svi stanovnici, jer rasprostire svoja velika krila na mjestu koje turisti najviše okupiraju. Oduvijek je se sjećam i nikada nije pobuđivala u meni nikakve emocije, ta orlovi se uzdižu u zrak na spomenicima, dvorcima i grobovima diljem cijele Europe, ponosno podižu kljunove i bruse pandže u Latinskoj Americi i Africi. Zašto bih se trebao oduševljavati još jednim?

Zato što turul nije običan, nego izmišljeni orao. O toj nestvarnoj životinji koja živi u prirodi mogao bi se snimiti dokumentarni film za kanal *Animal Planet*, u kojemu bi se ptica turul sunovraćivala iznad pustinje i lovila miševe. To je posebna mađarska inačica grabežljive ptice, nalik orlu, ali ipak ne odviše pretjerano.

U Tatabányiji, na obližnjem brdu, godine 1907. podignuli su, dobro vidljivu s autoputa koji vodi u prijestolnicu, kao i s pruge, idealnu repliku ptice s Budima. Ptica opasno promatra ovaj rudarsko-tvornički grad i sigurno gleda s gađenjem, jer to je prilično mrzak prizor. Na susjednom brdu zabija se u nebo osamljen toranj rudarskog okna: dva ponosna simbola grada na koje nitko ne obraća pozornost.

Postao sam svjestan da ću morati krenuti u lov na pticu turul dok sam prelistavao letak iz pivnice Lánchíd u ulici Fő, odmah pokraj tunela ispod brda na kojem se nalazi dvorac, na čijem se vrhu kočoperi najpoznatiji turul. Takvi letci mogu se pronaći u većini kafića i idealni su kao straničnici. Mogu se uzimati na veliko, jer je riječ o reklami, a ako ih netko ne skuplja u kolekcionarske ili antropološke svrhe, nema smisla njima gubiti vrijeme. Ali taj me je letak zaintrigirao

jer je predstavljao reklamu nepostojećeg proizvoda – *Turul-Cole*. Na travi u položaju poznatu s impresionističkih slika sjedi grupica ljudi koji uživaju u *Turul-Coli* ispijajući je iz boca koje oblikom podsjećaju na jeftina vina iz Poljske. Ideja *Turul-Cole* predstavlja izvanredan spoj mađarske tradicije (turul) i kozmopolitske suvremenosti (Coca-Cola). Stvaranjem *Turul-Cole* „kreativci” iz neke reklamne agencije genijalno su spojili lokalne elemente s univerzalnim. U jednostavnoj doskočici pokazali su dva para okova koji sputavaju suvremena postkomunistička društva: globalni kapitalizam koji uništava sve što je originalno, dosljedno težeći unifikaciji, i narodnu tradiciju od koje se države ovoga dijela Europe ne znaju osloboditi. Jaram tradicije trebao bi uravnotežiti monstruozno breme masovne kulture koja nam se urušava na glavu. U međuvremenu nas i jedno i drugo vuče prema dnu.

Pivnica „Lánchíd“ jedna je od meni najdražih jer je daleko od turula i daleko od Coca-Cole. To je lokalna krčma u kojoj vise stare fotografije, poster i mađarskih predratnih filmova i fotke klasika *bluesa*, jer je debeli vlasnik Robi veliki poklonik ove glazbe, što se također može prilično dobro i glasno čuti. Osim toga, još nisam stigao ni naručiti, a Robi me odmah na poljskome upitao „Pivce?” i prije negoli sam odgovorio, već preda me stavlja čašu piva Dreher.

„Lánchíd“ nije mjesto za trendi posjetitelje klubova koji planiraju život prema savjetima iz besplatnih časopisa *Pesti Est* i *Exit*, ni za ljubitelje slanine posipane paprikom, niti za turiste koji s vodičem u rukama traže najskuplju *ungarische gulasch suppe*. Nema ovdje gulaša ni paprikaša, ali zato ima vina, piva i *pálinka*. Uvijek kad ondje popijem previše piva, otrijezni me postojan miris limuna iz nužnika. Odlazim pripit